

сайтами сприятиме увічненню пам'яті про наших співвітчизників, які мужньо боролися з фашистськими загарбниками.

Список використаних джерел:

1. Центральний архів міністерства оборони Російської Федерації (даі – ЦАМО РФ), ф. 33, оп. 11458, спр. 146.
2. Там само, оп. 686044, спр. 2197.
3. Там само, оп. 11458, спр. 210.
4. Книга Пам'яті України. Хмельницька область: іст.-мемор. багатотомне видання в 10 т. – Хмельницький : Поділля, 1995. – Т. 5: Місто Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський р-н. – 672 с.: іл.
5. ЦАМО РФ, ф. 58, оп. 18003, спр.103.
6. Назовем поименно. Калининградская область. – Калининград : Янтарный сказ, 2001. – Том 14. Дополнительный. – 352 с.
7. ЦАМО РФ. – Картотека військовополонених офіцерів. – Ящик № 111.
8. Там само. – Ящик № 16.
9. ЦАМО РФ, ф. 33, оп. 690155, спр. 2054.
10. Там само, оп. 686044, спр. 500.
11. Там само, оп. 686196, спр. 6217.
12. Там само, оп. 690155, спр. 6154.
13. Там само, оп. 690306, спр. 3342.

Highlighted the issue of promotion of names defenders of the country, who went to the front of Kamenetz-Podolsk in June early July 1941, on the web sites.

Key words: *internet site Great Fatherland War veterans, the city of Kamenetz-Podolsk.*

Отримано: 15.04.2013

УДК [94:930](477+438)«19»

А. М. Трембіцький, А. А. Трембіцький

СИМОН ПЕТЛЮРА В СПОГАДАХ ВІКТОРА ПРИХОДЬКА

У статті на підставі спогадів відомого подолянина Віктора Приходька розкрито деякі аспекти життя і діяльності керівника Української держави, Голови Директорії, Голови Державного Центру Української Народної Республіки, Головного Отамана Військ Української Народної Республіки, Симона Петлюри.

Ключові слова: *Віктор Приходько, Симон Петлюра, Українська Народна Республіка, Поділля.*

Окремою групою джерел в сучасних історичних дослідженнях є мемуарна література, адже для історії «будь-якої країни, народу чи спільноти ... дуже важливим джерелом, попри документи, є спогади осіб, які ту історію творили або були її свідками» [1]. До надзвичайно цінних нарративних джерел дослідження відносяться «спогади відомих діячів про себе і сучасників, з детальними характеристиками їхніх особистих якостей та словесними портретами» [2, с.430]. Спогади, – це «дуже важливий вид джерел, що висвітлюють життя і діяльність даної особи», адже автор писав їх для публікації «вивчення громадськістю та нащадками». Але необхідно вважати, що вони, – це все ж «тенденційніше джерело порівняно зі щоденником» [3, с.204].

Крім того, маємо враховувати те, що автор спогадів «часто намагається прикрасити описувані у спогадах події і вигідно показати свою участь у них». При цьому на «правдивість спогадів впливає соціальний стан їх автора, його політичні переконання, час написання їх та його віддалення від того періоду та подій, які описуються, а також справжня роль автора у цих подіях». Тому вивчення «спогадів як історичних джерел вимагає їх порівняння з іншими неопублікованими та опублікованими джерелами [3, с.205].

Для зображення історичної епохи з суб'єктивної точки зору спогади безпосередніх учасників українського просвітницько-політичного і національно-громадського руху 1917-1921 рр. мають свою значну актуальність і займають «одне з найповажніших місць», адже «справжнє життя завжди цікавіше, ніж вигадане». Знаний етнограф О. Воропай пише, що мемуарист у спогадах «передає новому поколінню свій власний життєвий досвід в діяльній літературній, політичній, чи громадській» й при цьому він щирій «своїм прагненням до точного зображення дійсності» [4, с.374]. Спогадидають дослідникам можливість «дивитись на описані події з певної перспективи, охопити більший відрізок часу та аналізувати події з точки зору його ідейної концепції», що «значно підвищує якість і актуальність кожного твору». Праці відомих політично-державницьких, військово-громадських діячів, це «цінні скарби», що розповідають «новим поколінням про те, як жили і боролись старші за визволення нашої батьківщини – України» [4, с.375]. В. Приходько писав, що ці праці, – це «наша боротьба, наша історія, наші змагання і наші глибокі переживання» [5], адже «зображують події особистого життя на полі сучасної дійсності», в них є «можливості для відбору, відсіву подій» [4, с.375]. Мемуарист подаючи «реальну правдивість» подій розкриває національну свідомість і соціальну приналежність, які «визначають тематику спогадів», обумовлюють його відношення «до описаних подій, та й вибір самих фактів» [4, с.376].

Сучасні історики стверджують, що надзвичайно цінними спогадами безпосередніх учасників українського просвітницько-політичного і національно-громадського руху 1917-1921 рр., є спогади відомого подолянина Віктора Приходька, який «усім своїм єством віддався праці для добра України», «брав активну участь в українському національно-громадському житті» Поділля, здійснював «українізацію шкільництва ... організував курси для вчителів, видання українських шкільних підручників» і в 1919-1920 рр., «у важкий для Української Держави час», виконував обов'язки губерньського комісара Поділля [6]. Наприкінці 1920 р. він разом із урядом УНР вимушено емігрував з України, проте твердо вірив, що Україна стане самостійною демократичною державою й тому «не зважаючи на загальний підупад державно-творчої праці, був ентузіастом організаційно-громадської праці» [7; 8, с.16]: членом законодавчого органу ДЦ УНР в екзилі – Ради Республіки [8, с.35], членом її Мандатної комісії від фракції місцевого самоврядування [8, с.122], керівником ресорту Міністерства фінансів УНР в екзилі. Про це неодноразово наголошували в своїх працях П. Павлович, В. Січинський, О. Завальнюк, А. Філінюк, Ю. Телячий, А. Трембіцький, О. Кравчук та інші.

Так, П. Павлович з нагоди 75-ліття В. Приходька, писав, що «особливої слави» серед українських науковців здобули спогади «Під сонцем Поділля» [12], де він докладно описав події на теренах краю впродовж 1895-1921 рр. [9; 10]. В. Січинський з нагоди його ювілею літературно-публіцистичної і громадської діяльності, вказує, що ці спогади «написані незвичайно живо і цікаво, завжди наповнені теплим чуттям і симпатією до людей праці, обов'язку і пильности», вони «захоплюють читача зо всіх українських земель» й мають «незвичайну і заслужену популярність» серед українського громадянства [7].

В сучасній історичній науці посилюється інтерес до вивчення доби національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., коли в огні збройної боротьби український народ відроджував і відстоював свою державність. А також до особистостей які творили Українську державу, а саме до однієї з найбільш одіозних особистостей ХХ ст. – українського державного і політичного діяча, публіциста, літературного і театрального критика, організатора українських збройних сил, «символу національної революції» [11], «будівничого і символу Української державності» [12], «Президента України» [13], Голови Директорії, Головного Отамана Військ УНР, Симона Петлюри (*10.05.1879, Полтава – † 25.05.1926, Париж). Після виходу в екзил УНР не могла існувати як держава, адже не мала власної території, населення та міжнародного визнання. Проте Голова ДЦ УНР в екзилі С. Петлюра все ж таки був головою держави, а не головою політичного чи партійно-громадського об'єднання. Очолюваний ним ДЦ УНР був державно-політичним центром українського народу, а не політично-громадським угрупованням, який не імітував державну діяльність [14, с.89], а проводив конкретну роботу щодо збереження і відновлення незалежної української держави [15].

До проблеми висвітлення цієї особистості неодноразово зверталися сучасники С. Петлюри, які писали, що завдяки його жертво-ній ідейності, непохитній волі, вмінню наказувати, напіврегулярні партизансько-повстанські військові формування ставали боєздатними частинами Армії УНР [16], «тверда і незламна віра вождя в остаточний її успіх, якась стихійна впертість, стремління боротись й боротись, – підсичували слабнущу енергію командирів і допроваджували до пожаданих наслідків» (В. Сальський) [17, с.12]; він не зважаючи на дуже несприятливу ситуацію на фронті «бачив лише майбутню Україну, боротись за яку закликав до останньої краплі крові. В цьому була, є і буде сила впливу Петлюри не тільки на сучасні, але й на майбутні покоління» (В. Прохода) [18, с.142]; «нікого за цей час могутнішого не виявилось йому на заміну, бо такого й не було», адже це «людина нестримної енергії, ентузіаст, вірить, хоч деколи тільки інтуїтивно, й вливає свою віру в інших. Це головна його позитивна риса, яко вождя» (М. Капустянський) [19, с.20-21]; він «не лякався смерті... рвався до передової лінії фронту: від цього кроку його завжди треба було стримувати» (О. Удовиченко) [20, с.242].

В. Приходько також неодноразово висвітлював у своїх, на жаль, й досі маловідомих спогадах особистість С. Петлюри. Так, у праці «Момент підписання Варшавського договору» (Нью-Йорк, 1954) [21; 22; 23] він розкрив деякі проблеми, пов'язані з міждержавною тасм-

ною угодою між УНР та Польщею, а також ставлення С. Петлюри до її творення. Зокрема, він писав, що як голова Губернської народної управи і Губернський комісар Поділля, «мимоволі був більш-менш в курсі тих подій» і тому, на його думку, цей договір «незалежно від його політичної оцінки, був актом суверенної, української держави з другою суверенною державою і як такий, уже належить до історії». Він писав, що для об'єктивної оцінки роля С. Петлюри при укладенні Варшавського договору 1920 р. варто розглянути всі обставини, які призвели до цього. Адже вже в листопаді 1919 р. до Кам'янця-Подільського і «на маленьку територію Української Республіки (п'ять повітів Поділля: Кам'янецький, Ушицький, Проскурівський, Могилівський і Ямпольський), на підставі окремої угоди, вступило польське військо, а за ним і польська ... цивільна й військова адміністрація», яка мала досить далекосяжні «наміри щодо «братньої республіки», особливо щодо «непомітної інкорпорації цієї частини Поділля до корінної Польщі». Польська адміністрація намагалась поступово і непомітно «зліквідувати на цих теренах українські установи, українські школи і взагалі українське життя» [21].

Далі В. Приходько згадує, що «переговори у Варшаві займали перше місце в міркуваннях та дебатах», адже для всіх хоча трохи політично відповідальних людей головною темою були «перспективи і можливості нашої політичної та військової співпраці» з Польщею. В. Приходько зауважує, що С. Петлюра добре усвідомлював усю безвихідь ситуації, в якій перебувала Україна [22], адже «культурна Європа свідомо закривала очі свої на криваву боротьбу України» в надії відтворити «колишню могутню Росію» [20, с.290], не бажала визнати її незалежність, не вважала за потрібне допомогти українцям у їхній виснажливій, смертельній боротьбі з більшовизмом. С. Петлюра вважав, що творити в таких обставинах державу «абсолютно не можна» [24, с.206] і вихід для України – лише у компромісі з польським урядом [21; 22; 25, с.399-403]. Після підписання договору, який і досі залишається найбільш вразливим аргументом в оцінках діяльності С. Петлюри, який приїхавши до Кам'янця-Подільського казав: «Я знаю, що багато з вас не вірить у наш новий союз» [26], але уряд УНР «пішов на тяжку жертву в інтересах державних, але він ніколи не відривався від ідеї державної самостійності України» [20, с.372].

Про свої враження щодо особистих спілкувань з С. Петлюрою згадує В. Приходько в спогадах «Із зустрічей з Головним Отаманом С. Петлюрою» (Нью-Йорк, 1953) [27; 28]. Він пише, що перша коротка зустріч з С. Петлюрою відбулася на початку 1918 р., коли С. Петлюру було обрано Головою Київської губернської народної (земської) управи. Крім того, впродовж 1918-1923 рр. відбувалися «тільки принагідні короткі особисті зустрічі». При цьому В. Приходько зауважує, що діяльність С. Петлюри та характер її були в центрі уваги цілого українського суспільства», й тому його особисті спогади «можуть лише ілюструвати той загальний образ, який уже склався» про Головного Отамана та добу» [27].

В. Приходько характеризуючи особистість Голови ДЦ УНР, писав про «привабливість, симпатичність С. Петлюри, як людини, як

особи», як у «моменти радісні і у хвилі сумні, – оця привабливість, «задушевність» ніколи не покидали Головного Отамана, хоч зрозуміло, була забарвлена різними настроями і переживаннями». Від природи С. Петлюра був оптиміст і не зважаючи на своє високе становище, як «президента Держави й Отамана Військ, стосунки з ним, побачення і розмови ніколи не мали характеру натягнутости, напруження, нервовости, тим більше – страху». Це не була «демагогія», «панібратство», штучна «солодкість», бажання подобатись», для цього він був «занадто інтелігентний і подібне «маскування» було «протівне його вдачі». Його натуральна привабливість притягала «до нього серця людей – селян, вояків, інтелігенції і, не раз навіть трохи чужих українству, генералів генерального штабу». Це «відчувало й широке населення України – і то без різниці національності. Вступ українського війська в якесь визволене від більшовиків місто був завжди великим і радісним святом... Учора мертво, понуре місто, – сьогодні оживало, народ висипав на вулицю, жінки, дівчата одягались, вікна розчинялись настіж і веселі акорди давно замовклих роялів наповнювала повітря». Загалом, це був «стиль» української влади, української збройної сили, українського панування. Стиль – «диктатури серця», під промінням якого все оживало й розцвітало», а «флюїди цієї людяности, сердечности, погідкості йшли й розтікались по Україні зі ставки Головного Отамана» [27].

Далі В. Приходько згадує про своє призначення керівником відділу юстиції Директорії УНР, де він у Ставці Головного командування у Вінниці [27], мав зустріч з Головним Отаманом Симоном Петлюрою, який «в кімнаті уставленій телеграфічними апаратами» приймав «радісні повідомлення з різних місцевостей про успішний рух повстанської армії». Це мабуть був «один із щасливіших днів» в його життю, – пише В. Приходько, – адже він «натхненний, оживлений, в чорному жупані, з сірим обрамленням, що дуже йому пасував, надзвичайно привітав мене, йдучи назустріч, тиснучи руку та обіймаючи». «Я, – згадує В. Приходько, – навіть був трохи заскочений такою сердечністю та інтимністю, адже ми не були «близько знайомі, але це безперечно було виявом його піднесеного настрою і щастя». Він зблизкомпромісних позицій української державності й незалежності боровся за те, щоб Україна звільнилася «з-під чужинного панування» і перед нею розгорнулася «блискуча доба «власної правди у власні хаті» [28].

Далі В. Приходько згадує про свою зустріч з С. Петлюрою на початку червня 1919 р., коли українське військо, під командою полковника О. Удовиченка зайняло Кам'янець-Подільський та інші поселення. На жаль, вояки Армії УНР, «улягаючи загальному рухові проти більшовиків», учинили в одному із звільнених містечок жидівський погром. При цьому населення не постраждало, а вояки лише «пограбували пару крамниць та розпорили кілька перин. Зробили вони це, бо вважали, що всі жиди – більшовики». В цьому питанні «на моє здивування, – пише В. Приходько, – зустрівся з незвичною для С. Петлюри твердістю», який вважав, що всі причетні до цих подій мають предстати перед судом. На всі мої прохання полегшити долю вояків, – згадує Віктор Кіндратович, – Головний Отаман зустрів-

чав «мене лагідною усмішкою» й «говорив: знаю, знаю, голубе, чого ви приходите. Але що ж я можу вдіяти? Хочемо держави! Мусить бути суд і розправа. Потерпімо, що скаже суд». При цьому, як пише В. Приходько, варто було врахувати й те, що з боку більшовиків лунали «тяжко несправедливі обвинувачення Головного Отамана і української влади взагалі в погромах чи потуранні погромом» [28].

Проблеми ставлення Голови Директорії до жидівських погромів частково розкрив В. Приходько і в своїй праці «Симон Петлюра і жидівське питання Росії» (Нью-Йорк, 1951) [29]. Він стверджує, що С. Петлюра «був невтомним борцем не тільки за інтереси української нації, він був палким оборонцем всіх поневолених царатом народів і зокрема оборонцем також і жидівського народу». С. Петлюра «цілком ясно і виразно виявив своє велике співчуття і прихильність до жидівського народу» в своїй маловідомій передмові до українського перекладу дуже популярної п'єси Є. Чірікова «Євреї» – «Страждання Нахмана» (1907), яка мала «певну політичну мету: викликати, серед широких мас українського народу співчуття до жидівського народу і ненависть до царської чорної сотні», яка їх організовувала. Він, зокрема, писав, що п'єса «збуджує в серцях глядачів глибоку любов до пригнобленої нації», викликає «глибокі співчуття у кожного, хто й не належить до цієї нації, якій судилось нести тяжкий хрест утисків і насильств», «запалює гнів і ненависть» до того ладу, в якому можливі «хижацькі знуцання над невинними жертвами», і бажає аби «цей твір, нав'язаний глибокою прихильністю автора до віковичного мученика народу, став не тільки за лектуру для громадянства українського». Вже сам факт вміщення передмови до українського перекладу п'єси «Євреї», – робить висновок В. Приходько, – «красномовно свідчить, що в особі С.В. Петлюри жидівський народ мав не тільки широкого приятеля і прихильника свого, а ще й активного оборонця від кривд, поневолення і знуцань з боку російського царського уряду» [29].

На жаль, – пише В. Приходько, – й досі «вороже настроєні до української національної справи» науковці продовжують всупереч незаперечним фактам поширювати «брехливий ганебний наклеп на криштально чисту постать Великого Сина Української Нації» та компрометують «керівника Українських визвольних змагань і сам Український визвольний рух» перед світовою спільнотою [29].

Таким чином, В. Приходько в своїх спогадах свідчить, що С. Петлюра був «людиною глибоко ліберальною, гуманною, щирим демократом, прихильником народоправности і водночас політиком великого формату, що не вагався перед відповідальними рішеннями» [25, с.399; 30, с.2029]. Спогади В. Приходька допомагають значно розкрити та усвідомити ті складні соціально-політичні обставини, в яких керівник Української держави Симон Петлюра робив усе можливе для відродження української державності. Знаний історик А. Жуковський оцінюючи його діяльність, пише: «якими малими, неправдливими і облудними були оцінки, програми і директиви колись визначних державних діячів! Лише шлях Петлюри був виправданий». Адже за ним пішла більшість його сучасників, а згодом – й «пізніші генерації». Його план творення незалежної України знайшов «свою реалізацію і в добрих починах сучасної української державності» [31, с.6; 32].

Сьогодні мрія С. Петлюри в українську державність, в яку він безмежно вірив, здійснилася: «Ти переможеш, Великий Народі Мученику, і переможеш не для того, щоб підбивати під себе чужі, не наші землі. Ти переможеш для спокійного будування могутньої держави України, для щасливої праці поколінь майбутніх. Спадуть віковічні кайдани з стомлених рук твоїх, спадуть ганебні пута з величної постаті рідної матері – України» [20, с.292].

Улас Самчук запитує сучасних українців. – «Чи багато сьогодні між нами знайдеться таких, які в ім'я загального державного добра могли б зректися своїх групових уперджень, що стоять на перешкоді єдності й цілості визвольного фронту, як це зробив свого часу Симон Петлюра?». Адже він, «на руїнах жорстокої, темної революції, в країні абсолютної політичної порожнечі, зумів створити і три роки вдержати державу і армію народу, який двоє з половиною століть був відданий на найбезогляднішу фурию національної заґлади». Пам'ять про С. Петлюру «перейде в міт нації, перейде в культ нації, на вівтар якого нація складатиме свої жертви вдячності від віку і до віку» [33, с.41].

Список використаних джерел:

1. Верес Р. Спогади – важливе історичне джерело / Роман Верес // Свобода (Нью-Йорк). – 1966. – Ч. 228. – 9 грудня. – С. 2.
2. Миронець Н. Просопографія / Надія Миронець, Інна Старовойтенко // Спеціальні історичні дисципліни : довідник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І.Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В.В. Томазов, М.Ф. Дмитрієнко [та ін.]. – К. : Либідь, 2008. – С. 424-431.
3. Колобов О.О. Значення фондів особового походження для історико-біографічних досліджень / О.О. Колобов // Українська біографістика. Збірник наукових праць. – К. : РІО, 1999. – Вип. 2. – С. 201-212.
4. Воропай О. Мемуарна література / Олекса Воропай // Визвольний шлях (Лондон). – 1983. – Кн. 3. – березень. – С. 374-377.
5. Приходько В. «Пабіско» (спогад) / Віктор Приходько // Свобода (Нью-Йорк). – 1952. – Ч. 321. – 2 грудня. – С. 2.
6. Павлович П. Заслужений громадський діяч (3 нагоди 75-ліття проф. Віктора Приходька) / Петро Павлович // Свобода (Нью-Йорк). – 1961. – Ч. 95. – 23 травня. – С. 3.
7. Січинський В. Під сонцем Поділля. З нагоди 50-річного ювілею літературно-публіцистичної і громадської діяльності професора [Віктора Приходька / Володимир Січинський // Свобода (Нью-Йорк). – 1956. – Ч. 233. – 5 грудня. – С. 3.
8. Український парламентаризм на еміграції. Державний Центр УНР: документи і матеріали. 1920-1992 / упор. В. Яблонський. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2012. – 840 с.
9. Приходько В. Під сонцем Поділля: спогади / Віктор Приходько – 4-е вид. – Нью-Йорк : Мюнхен : Криниця, 1967. – Ч. 1. – 184 с.
10. Приходько В. Під сонцем Поділля: спогади / Віктор Приходько ; упоряд. і авт. передм. Ю. Легун, О. Кравчук. – Вінниця : ТОВ «Консоль», 2011. – Ч. 2. – 416 с.
11. Плав'юк М. Символ національної революції [До 120-ліття з дня народження С. Петлюри] / Микола Плав'юк // Пам'ять століть (Київ). – 1999. – № 3. – С. 3-5.
12. Плав'юк М. Симон Петлюра – будівничий і символ Української державності [М. Плав'юк про державно-політичну та військову діяльність С. Петлюри] / Микола Плав'юк // Інформаційний бюлетень Української бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі. – 1991. – № 54. – С. 4-7.

13. Іванис В. Симон Петлюра – Президент України / В. Іванис. – К. : Наукова думка, 1993. – 268 с.
14. Панова І.Ю. Голова Державного Центру УНР в екзилі: політико-правовий статус / І.Ю. Панова // Держава і право : зб. наукових праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. – Вип. 49. – С. 84-90.
15. Самійленко І. Перший етап державного центру УНР в екзилі (1920-1948) / Іван Самійленко // Свобода (Нью-Йорк). – 1993. – Ч. 15. – 23 січня. – С. 2.
16. Симон Петлюра (1879-1926) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svit.ukrinform.ua/celebrities.php?page=petlura.htm> (22.03.2013). – Назва з екрану.
17. Сальський В. Головний Отаман Симон Петлюра і Армія УНР (спогади) / В. Сальський // Табор (Варшава). – 1927. – № 3. – С. 5-20.
18. Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926). – Прага : [б. в.], 1930. – 258 с. Репринтне видання: К. : МП Фенікс, 1992. – 260 с.
19. Капустянський М. Похід українських Армій на Київ-Одесу в 1919 році : короткий воєнно-історичний огляд : у 2 кн. / М. Капустянський. – 2-е вид. – Мюнхен : [б. в.], 1946. – Кн. 1. – 130 с.
20. Петлюра С. Статті, листи, документи / С.В. Петлюра ; Цент. ком. вшанування пам'яті Симона Петлюри в Америці. – Нью-Йорк : Укр. Вільна АН у США, 1956. – 480 с.
21. Приходько В. Момент підписання Варшавського договору (спогад) / Віктор Приходько // Свобода (Нью-Йорк). – 1954. – Ч. 124. – 30 червня. – С. 3.
22. Приходько В. Момент підписання Варшавського договору (спогад) / Віктор Приходько // Свобода (Нью-Йорк). – 1954. – Ч. 125. – 1 липня. – С. 3.
23. Приходько В. Момент підписання Варшавського договору (спогад) / Віктор Приходько // Свобода (Нью-Йорк). – 1954. – Ч. 126. – 2 липня. – С. 5.
24. Петлюра С.В. Статті [Текст] / С.В. Петлюра ; упоряд. та авт. передм. О. Климчук. – К. : Дніпро, 1993. – 341 с.
25. Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі : статті і матеріали / за ред. А.П. Винар і Н. Пазуняк ; Ін-т дослідження модерної історії України. – Філадельфія ; К. ; Вашингтон : Фондація ім. С. Петлюри в США та ін. – 1993. – 494 с.
26. Варшавський договір УНР з Польщею та його наслідки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://npu.edu.ua/le-book/book/html/D/iplp_kspd_Ovsij%20I%20O%20Zovnishnja (22.02.2013). – Назва з екрану.
27. Приходько В. Із зустрічей з Головним Отаманом С. Петлюрою (спогади) / Віктор Приходько // Свобода (Нью-Йорк). – 1953. – Ч. 121. – 3 червня. – С. 3.
28. Приходько В. Із зустрічей з Головним Отаманом С. Петлюрою (спогади) / Віктор Приходько // Свобода (Нью-Йорк). – 1953. – Ч. 122. – 4 червня. – С. 3.
29. «П.В.» [Приходько В.] Симон Петлюра і жидівське питання Росії / Віктор Приходько // Свобода (Нью-Йорк). – 1951. – Ч. 133. – 9 червня. – С. 2.
30. Гунчак Т. і Р. М. Петлюра Симон / Т. Гунчак, Р. М. // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – Львів : НТШ, 1996. – Т. 6. – С. 2029-2030.
31. Полтавська Петлюріана. Число 3 [Текст] : матеріали четвертих Петлюрівських читань / Полтавське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка ; ред. П.П. Ротач. – Полтава : Рік, 1999. – 160 с.
32. Симон Петлюра. Політичний портрет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.vn.ua/article/31.html> (22.02.2013). – Назва з екрану.
33. Самчук У. Державна концепція С. Петлюри / Улас Самчук // Альманах Українського Народного Союзу (Нью-Йорк). – 1979. – С. 37-41.

In the article on the basis of remembrances of a well-known dweller of Podillya Victor Pryhod'ko some aspects of life and activity of a chief of Ukrainian state, Chief of Directory, State Centre of Ukrainian National Republic, Otaman-in-Chief of the Armor Forces of Ukrainian National Republic, SymonPetlyura.

Key-words: Victor Pryhod'ko, SymonPetlyura, Ukrainian National Republic, Podillya.

Отримано: 23.04.2013

УДК 94(477)«18»:930.1(092)

С. А. Щур

«ЧИСТА СПРАВА ВИМАГАЄ ЧИСТИХ ЗАСОБІВ»: ПОЛІТИЧНІ ЗАМАХИ В ОЦІНЦІ М. ДРАГОМАНОВА

У статті висвітлене ставлення М. Драгоманова до застосування народниками політичних замахів як засобу політичної боротьби.

Ключові слова: М. Драгоманов, Олександр II, Російська імперія, насилля, тероризм, політичні замах.

Події другої половини XIX ст. викликають особливий інтерес у дослідників історії України. Саме тоді відбулися якісні зміни в суспільно-політичному русі. Зокрема, в 70-х рр. Російську імперію почала «лихоманити» так звана «партія терористів», про існування якої в історичній літературі існує чимало суперечливих думок. З політичними замахами намагалися вперто боротись у III-у відділенні МВС. Проте це не заважало терористам, які шляхом політичних вбивств прагнули досягнути своїх політичних цілей.

Поява нового засобу у політичних противників царизму отримала коментарі та відгуки у суспільстві Російської імперії, зокрема його емігрантської частини. Помітний слід в оцінці умов, у яких зародилися основні причини переходу частини народників від пропаганди ідей до аморального вбивства належить українцю, одному із визначних учених, діячів і теоретиків української суспільно-політичної думки другої половини XIX ст. – Михайлу Петровичу Драгоманову.

Дана стаття присвячена вивченню та аналізу ставлення Михайла Драгоманова до політичних замахів як до однієї із численних форм прояву насилля. У ній висвітлене його бачення стосовно закономірностей, які сприяли переходу до застосування політичних вбивств як методу політичної боротьби в умовах, котрі склались у 60-70-х рр. XIX ст. у Російській імперії. Актуальність дослідження посилюється ще й тим, що в запропонованому вимірі дана проблема досі комплексно не вивчалась вітчизняними істориками, тоді як всебічне дослідження та аналіз позицій вченого відкриє шлях до глибшого розуміння тогочасної ліберальної еліти в ставленні до поширення практики політичних замахів.

Погляди та спадщина М. Драгоманова є цінними та цікавими для української науки. До її дослідження долучилися ще сучасники вченого Б. Кістяківський [10], П. Тучапський [19],